

TEDLİS

yetlerin delil olarak kullanılabileceğini söylemiştir (Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, s. 105 vd.). Buna göre râvinin tedlîs yapması onun bir kısım rivayetlerine zarar verseyse de güvenilirliğini ortadan kaldırmamakta, diğer rivayetleri kabul edilebilmektedir. Nesâî, tedlîs yapmakla tanınan Bakıyye b. Velîd'in "haddesenâ" ve "ahberenâ" sîgalarıyla aktardığı rivayetlerinde sika olduğunu söylemiştir (Zehebî, XIV, 134). Ancak müdellis râvi şeyhinden bizzat işitmediği bir hadisi "semi'tü, haddesenâ, ahberenâ, kâle lî fülânün" gibi cezim sîgasıyla rivayet ediyorsa o takdirde yalan söylediği gerekçesiyle onun bütün rivayetleri terk edilir.

Tedlîs konusundaki ilk telifler Ali b. Medîni ile (a.g.e., XI, 60) Kerâbîsî'ye aittir (Keşfü'z-zunûn, I, 89). Esmâ'ü'l-müdelîsin adıyla bir eser kaleme aldığı bildirilen Kerâbîsî'den sonra Nesâî ve Dârekutnî de birer eser yazmış, ancak bunlardan hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Kendisinin belirttiğine göre Hatîb el-Bağdâdî biri *Tedlîsü's-şü'yûh*, diğeri *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdelîsin* adıyla iki çalışma yapmıştır (el-Kifâye, s. 395). Zehebî konuyla ilgili bir kaside (el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye [Medine], nr. 356, vr. 418^b-419^b), İbn Hilâl el-Makdisî bir manzume (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, Cidde-Beyrut 1407/1987) yazmıştır. Alâî'nin *Câmî'u't-tahşîl li-ahkâmî'l-merâsîl* adlı eseri sadece mürsel hadisle alâkalı gibi görünmekle birlikte müellif burada tedlîs ve müdellisler konusuna geniş yer ayırarak altmış sekiz müdellis râviyi tanıtmış (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Riyad 1407, s. 97-124), daha sonraları eser konu hakkında yapılan çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. Tedlîse dair kaleme alınan en hacimli eserler Sibt İbnü'l-Acemî'nin *et-Tebyîn li-esmâ'î'l-müdelîsin* (Halep 1350; nşr. Yahyâ Şefîk, Beyrut 1406/1986; Delhi 1406, *Şelâşü resâ'il fi uşûli'l-hadîs* içinde), İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tabakâtü'l-müdelîsin* olarak da bilinen (Kahire 1322; nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, Kahire 1978; nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1407/1986) *Ta'rifü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevşûfine bi't-tedlîs* (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, Zerkâ-Ürdün 1403; nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî – Muhammed Ahmed Abdülazîz, Beyrut 1405/1984, 1407/1987; nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî, Riyad 1414/1993) ve Süyûtî'nin *Esmâ'ü'l-müdelîsin* (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Zerkâ-Ürdün 1986, *Şelâşü resâ'il fi 'ulûmi'l-hadîs* içinde; nşr. Muhammed Zeynühum Muhammed Azb, Kahire 1407/1986; nşr. Mahmûd Muham-

med Nessâr, Beyrut 1412/1992) adlı kitaplarıdır.

Günümüzde yapılan çalışmalara örnek olarak şunlar zikredilebilir: Hâris Süleyman ed-Dârî, *et-Tedlîs ve hükümühü 'inde'l-muhaddîsin* (Bağdat 1976); Abdülazîz b. Muhammed b. Sıddîk el-Gumârî, *et-Te'nîs bi-şerhi Manzûmeti'z-Zehebî fi ehli't-tedlîs* (Beyrut 1404); Hammâd b. Muhammed el-Ensârî, *İthâfû zevi'r-rüsûh bi-men rumiye bi't-tedlîsî mine's-şü'yûh* (Küveyt 1406/1985); Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, *et-Te'sîs bi-zikri men vuşife bi't-tedlîs* (Cidde-Beyrut 1407, İbn Hilâl el-Makdisî'nin manzumesi ile birlikte); Muhammed b. Ali b. Âdem el-Etiyübî, *el-Celisü'l-enîs fi şerhi'l-Cevheri'n-nefis fi nazmi esmâ'i ve merâtibi'l-mevşûfine bi't-tedlîs* (Mekke 1410); Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-hadîs* (Riyad 1412/1992); Şerîf Hâtîm b. Ârif el-Avni, *el-Mürselü'l-hafî ve 'alâkatühü bi't-tedlîs* (I-IV, Riyad 1418/1997); Avvâd el-Halef, *Rivâyâtü'l-müdelîsin fi Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrut 1423/2002); Sâlih b. Saîd Avmâr el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmühü ve âşâruhü'n-naqdîyye* (Beyrut 2002); Muhammed b. Tal'at, *Mu'cemü'l-müdelîsin* (Riyad 1426/2005). Ömer Mehmet Ulusoy, *Hadis Rivayetinde Tedlîs Uygulaması ve İbn Hacer'in Tabakâtü'l-müdelîsin Adlı Eseri* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamış (2008, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ali Toksarî da "Müdelles Hadis ve Sahâbeye Tedlis İsnadı" isimli bir makale yazmıştır (*Eûlâhiyat Fakültesi Dergisi*, V [1988], s. 221-236).

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 371; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, II, 424; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 322; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 393-409; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Ahmed b. Fâris es-Sellûm), Beyrut 1424/2003, s. 338-358; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 73-76; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XI, 60; XIV, 134; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhâtü'n-naẓar fi tavzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 81-84; a.m.f., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî b. Hâdî Meyyur), Riyad 1408/1988, II, 614-651; a.m.f., *Tabakâtü'l-müdelîsin* (nşr. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Amman 1983, s. 13-14; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Medine 1379/1959, s. 139-146; Keşfü'z-zunûn, I, 89; Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 315-339; Leknevî, *Zaferü'l-emânî* (nşr. Takyyüddin en-Nedvî), Dübey 1415, s. 373-392; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 163-175; Talât Koçyiğit, *Hadis İstihlâhları*, Ankara 1980, s. 432-436; Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ihtilâfi'l-muhaddîsin*, Cidde 1405/1985, I, 271-312; Subhî es-Sâlih,

'Ulûmü'l-hadîs ve muştalâhuh, Beyrut 1988, s. 170-179; Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-hadîs*, Riyad 1412/1992; Murtazâ ez-Zeyn Ahmed, *Menâhicü'l-muhaddîsin fi takviyeti'l-eḥâdîsi'l-ḥasene ve'z-za'ife*, Riyad 1415/1994, s. 257-286; Ahmed Yücel, *Hadis İstihlâhlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 167-168; Sâlih b. Saîd Avmâr el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmühü ve âşâruhü'n-naqdîyye*, Beyrut 1422/2002; Abdülkadir Karahan, "Tedlîs", *İA*, XII/1, s. 110-112; G. H. A. Juynboll, "Tadlis", *EL* (İng.), X, 77-78.

BÜNYAMİN ERUL

TEDMÜR

(تدمر)

Suriye'de tarihî bir şehir.

Suriye çölünün (Bâdiyetüşşâm) ortasındaki bir vahada Humus'un 145 km. doğusunda, Şam'ın 260 km. kuzeydoğusunda yer alır. Bölgede çok miktarda hurma ağacı bulunduğundan Yunan ve Roma coğrafyacıları şehri Palmyra (hurma ülkesi) adıyla anar. Eskiçağ'lardan beri yerleşim merkezi olduğu anlaşılan Tedmür, Mezopotamya'yı Suriye'ye bağlayan tarihî ticaret yolunun önemli duraklarından biriydi. Asur Hükümdarı I. Tiglath-Pileser döneminden (m.ö. 1116-1076) kalma kitâbeler, Tedmür'ün o devirde bölgenin belli başlı şehirleri arasında yer aldığını göstermektedir. Muhteşem binaları ve büyük mermer sütunlarıyla bilinen şehrin kuruluşu Hz. Süleyman'a nisbet edilmiş, buna benzer görüşler İslâm kaynaklarında da aktarılmıştır. Şehrin Süleyman tarafından kurulduğu, Sebe Kraliçesi Belkis'in Süleyman'ı Tedmür'de ziyaret ettiği ve mezarının da burada bulunduğu dair rivayetler bunlar arasındadır (Yâkût, II, 20; İbnü'l-Esîr, I, 238; Cevâd Ali, III, 77). Selevkoslar'dan sonra Roma İmparatorluğu döneminde ticarî ve mimarî açıdan büyük önem kazanan Tedmür, Romalılar'la Persler arasındaki mücadeleye sahne oldu. Roma imparatorları Hadrianus (117-138) ve Septimus Sévêrus (193-211) şehre büyük önem verdiler. Hadrianus'un 130 yılında Tedmür'ü ziyaret etmesi ve buradaki imar faaliyetleri dolayısıyla şehir Hadriana Palmyra (Hadrianapolis) şeklinde de anılır. Şehir en parlak devrini 130-270 yılları arasında yaşadı. Günümüze kitâbeleriyle birlikte harabeleri ulaşan birçok görkemli yapı bu döneme aittir. Aynı dönemde milletlerarası ticaret ağı güzergâhında belli başlı merkezlerden biriydi ve ticarî ilişkileri Çin'e kadar uzanmaktaydı.

III. yüzyılda Sâsânîler'le Roma İmparatorluğu arasında başlayan mücadele Tedmür'de bir Arap devletinin kuruluşuna yol

açtı. Tedmür'ün ileri gelenlerinden Üzeyne (Üzeyne b. Hayrân b. Vehbüllât, Odenathus / Odenatus) iki imparatorluğun mücadelesini fırsat bilerek Tedmür'de bağımsızlığını ilân etti. Sâsânî İmparatoru I. Şâpûr'un Roma İmparatoru Valerianus'u 260'ta Edessa (Urfa) savaşında mağlûp edip esir almasının ardından Üzeyne, Şâpûr'a bir elçi heyetiyle birlikte hediyeler gönderdi. Ancak Şâpûr, Üzeyne'yi küçümseyip hediyeleri reddetti ve onları nehre attırdı. Bunun üzerine Üzeyne, bölgedeki Arap kabilelerini ve dağılan Roma askerlerini etrafına toplayarak Sâsânîler'in başşehri Medâin'e (Ktesiphon) hücum etti. Şâpûr'un sarayını yağmalayıp çok miktarda ganimet ele geçirdi ve imparatorun ailesini esir aldı. Bu zaferden sonra Roma İmparatoru Gallienus tarafından ortak imparator ilân edildi ve kendisine "Doğu eyaletleri hükümdarı" unvanı verildi. Üzeyne'nin 267 veya 268 yılında bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından yerine geçen eşi Zeyneb (Zenobia) ve oğlu Vehbüllât (Athenedorus) onun faaliyetlerini sürdürdü. 270 yılından sonra Tedmür-Roma ilişkileri bozulmaya başladı. 70.000 kişilik ordusuyla Mısır'a giren Zeyneb buradaki Roma kuvvetlerini yenerek bölgeyi hâkimiyet altına aldı; kendisi ve oğlu adına para bastırdı. Anadolu'nun önemli bir kısmını ele geçiren, fakat ardından geri çekilmek zorunda kalıp Roma ordularıyla Humus civarında yaptığı savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan Zeyneb Tedmür'e döndü. 272'de İmparator Aurelianus, Tedmür'ü ele geçirince kraliçe kaçmaya çalıştıysa da Fırat nehri kenarında yakalanıp esir alındı ve Roma'ya götürülürken yolda veya Roma'da öldü. Zeyneb'in ölümü üzerine yeni bir isyandan sonra şehir İmparator Aurelianus'un emriyle tahrip edildi ve Tedmür Krallığı sona erdi. Güzelliği, zekâsı ve cesaretiyle meşhur olan Zeyneb, Arap edebiyatında Zebbâ adıyla efsaneleşmiştir (EI² [İng.], XI, 369).

Çeşitli putlara tapan ve başta güneş mâbedi birçok tapınağı olan Tedmür'de zaman içerisinde Hıristiyanlık yayıldı. Şehri, Bizans İmparatorluğu'nun kurucusu Büyük Konstantinos'un 325 yılında topladığı İznik Konsili'nde Piskopos Marinus, 451 yılındaki Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nde Piskopos İoannes temsil etti. İmparator I. Iustinianos (527-565) Tedmür surlarını tamir ettirdi; bazı resmî binalar ve bir kilise yaptırarak şehri imar etti. İslâm'dan önce Tedmür, Bizans ve müttefikleri Gassânîler'in hâkimiyetindeydi. İslâm döneminde Suriye bölgesine yönelik fetihler

sürecinde Hâlid b. Velîd tarafından barış yoluyla fethedildi (13/634). Ancak kısa bir süre sonra halkın anlaşmayı bozması üzerine Dihye b. Halife el-Kelbî şehri savaşla tekrar ele geçirdi. Emevîler döneminde Hişâm b. Abdülmelik tarafından Tedmür yakınlarında iki kasır yaptırıldı (bk. KASRÜ'İ-HAYR). Suriye'nin birçok merkezi gibi Kelb kabilesinin yoğun biçimde yaşadığı Tedmür, Süleyman b. Hişâm liderliğinde II. Mervân'a karşı gerçekleştirilen ayaklanmaya destek verdi (127/745). İsyanın bastırılması sırasında şehir surlarının bir kısmı II. Mervân'ın emriyle yıkıldı. Ardından Tedmür halkı, iktidarı Emevîler'den almak isteyen Abbâsîler'e karşı mücadele veren Ebü'l-Verd Meczee b. Kevser el-Kilâbî'nin safında yer aldı (132/749). 552'de (1157) meydana gelen depremden büyük zarar gören Tedmür'ü bundan kısa bir süre sonra ziyaret eden Tudelalı Benjamin burada 2000 yahudinin yaşadığını söyler. 702 (1303) yılında Tedmür yakınlarında Memlûkler'le İlhanlılar arasında yapılan savaş Memlûkler'in galibiyetiyle sonuçlandı. VIII. (XIV.) yüzyılda Şeyhürabbe ed-Dımaşki buradaki eşsiz harabelere dikkat çeker ve küçük bir caminin varlığından bahseder (*Nuḥbetü'd-dehr*, s. 39). XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Şam eyaletine bağlı sancaklardan birinin merkezi olan Tedmür XVIII. yüzyılın ilk yarısında Safed-Sayda-Beyrut eyaletine bağlandı (Kılıç, s. 57-58). Günümüzde Suriye'nin Humus muhafazası sınırları içinde bir yerleşme merkezi olup 2003 yılında 47.041 olan nüfusun 2010 yılı başlarında 61.000'e ulaştığı tahmin edilmektedir. Eskiçağ'lardan kalma eserleri ve harabeleriyle önemli sayıda ziyaretçinin geldiği Tedmür'de 2000'den fazla kitâbe tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 161, 511; İbnü'l-Fakih, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1967, s. 110, 165; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), I, 618-621; III, 407; VII, 312, 315, 326, 444; Tudelalı Benjamin – Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın İslâm Dünyası Gözlemleri* (trc. Nuh Arslantaş), İstanbul 2009, s. 63; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 20-22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 238; III, 377; V, 324, 333, 432-434; X, 587; Şeyhürabbe ed-Dımaşki, *Nuḥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-baḥr* (nşr. A. F. Mehren), St. Petersburg 1866, s. 39, 202; M. Baptistin Poujoulat, *Voyage dans l'Asie mineure en Mésopotamie, à Palmyre, en Syrie en Palestine et en Egypte*, Paris 1840, II, 44-154; M. Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi* (İstanbul 1338-41) (s.nşr. M. Mahfuz Söylemez), Ankara 2006, s. 76-88; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 76-141; C. Zeydân, *el-'Arab kable'l-İslâm*, Bey-

rut, ts. (Dâru mektebeti'l-hayât), s. 112-125; Hit-ti, *İslâm Tarihi*, I, 113-118; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 47-61; İrfan Shahîd, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Washington 1984, s. 12, 20-21, 69, 342, 345; a.mif., "al-Zabbâ", *EI²* (İng.), XI, 369; M. Ali Mâdûn, *Tefâ'ulât hadâriyye 'alâ tariķi'l-ḥarîr: Tedmür*, Dımaşk 1995; Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yansında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ 1997, s. 57-58; Fr. Buhl, "Tedmür", *IA*, XII/1, s. 112-114; C. E. Bosworth, "Tadmür", *EI²* (İng.), X, 79-80.

AHMET AĞIRAKÇA

TEDRÎBÜ'r-RÂVÎ

(تدریب الراوی)

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *Mukaddime'sini* özetleyen Nevevî'nin *et-Taḥrîb ve't-teysîr*'ine Süyûtî'nin (ö. 911/1505) yazdığı şerh (bk. MUKADDİMETÜ İBNİ's-SALÂH).

TEDRİC

(التدریج)

Şer'î hükümlerin aşamalı konulması anlamında bir terim.

Sözlükte **derece** kelimesinden türeyen **tedric** "bir kimseyi bir şeye aşamalı biçimde yaklaştırmak ve alıştırmak" anlamına gelir. Teşrî yöntemi olarak hükümlerin ilâhî irade tarafından bir defada ve bütün şeklinde değil tebliğ süreci boyunca beşerî ve sosyal olgular dikkate alınıp peyderpey konulmasını ifade eder. Kitap ve Sünnet'teki bazı hükümlerin vazedilmesinde takip edilen bu yöntemde hüküm koyucu irade esas alındığında tedric, teşrî faaliyetinin niteliği esas alındığında **tederrüc** denir.

Kitap ve Sünnet'te hükümler konulurken dört çeşit tedric yönteminin uygulandığı görülür. Birincisi önce hükümlerin genel ve soyut (küllî) ilkeler halinde bildirilmesi, ayrıntılı ve somut (cüz'î) düzenlemelerin sonradan yapılmasıdır. Hükümlerin bu şekilde konulmasına "icmal-tafsîl yöntemi" adı verilebilir. Mekke döneminde gelen amelî hükümler umumiyetle genel ve soyut niteliklidir. Söz konusu hükümlerin somut davranışlara uygulanabilir düzeyde ayrıntılı hale getirilmesi Medine devrinde gerçekleşmiştir. Meselâ haksız yere cana kıyma, zulüm, haksızlık, israf, ölçü ve tartıda hile yapma, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarmanın yasaklanması; adaletli davranma, iyilik ve yardımlaşma, infakta bulunma, affedicî olma ve yetimleri korumanın